

SCHWEITZER GÁBOR*

AZ ALKOTMÁNYJOG-TUDOMÁNY KÉPVISELŐINEK REFLEXIÓI AZ ÚN. ZSIDÓTÖRVÉNYEKRE 1938–1943 KÖZÖTT**

A magyar törvényhozás a politikai antiszemitizmus kormányzati szintre emelkedésével összefüggésben 1938-tól kezdve fogadta el a diszkriminatív rendelkezéseket a jogrendbe beépítő ún. zsidótörvényeket. A jogkorlátozó, illetve jogfosztó rendelkezéseket azzal indokolták, hogy az 1867. évi XVII. tc. óta emancipált zsidó lakosság országos arányszámát messze meghaladóan érvényesült a gazdasági, társadalmi, kulturális és közéletben. Az aránytalanságok kiküszöbölését jogalkotási eszközökkel kívánták elérni. Ezek a törekvések azonban alkotmányos alapjogokat sértettek. A tanulmány azt kívánja bemutatni, miként reflektáltak az alkotmányjog alapintézményeit, mindenekelőtt az állampolgári jogegyenlőség elvét érintő jogkorlátozó, illetve jogfosztó intézkedésekre a korabeli alkotmányjog-tudomány képviselői.

1. BEVEZETÉS

A vesztes világháború, illetve az 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom, majd az 1919-es Tanácsköztársaság bukása után hatalomra kerülő nemzeti konzervatív, illetve keresztény-nemzeti értékrendet hirdető kormányzatok szakítottak az első világháborút megelőző időszak dominánsnak tekinthető szabadelvű felfogásával.¹ Ez az ideológiai szemléletváltás azt is lehetővé tette, hogy a dualizmus idején a társadalmi és közélet peremvidékeire szorított, ám a világháborút és a forradalmakat követően felerősödő politikai antiszemitizmus, koronként változó intenzitással, a politikai élet előterébe kerüljön. A politikai antiszemitizmus szószólói, egyebek mellett, azt hirdették, hogy a zsidó lakosság országos arányszámát messze meghaladóan érvényesült az ország gazdasági, társadalmi és kulturális életében. A sérelmesnek tartott aránytalanságok kiküszöbölését, vagyis azt, hogy a zsidóság „térfoglalása” legalább a felfogásuk szerinti társadalmi igazságosságot kifejező

* PhD, tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30; habilitált egyetemi docens, NKE Közigazgatás-tudományi Kar, 1115 Budapest, Ménesi út 5.

E-mail: schweitzer.gabor@tk.mta.hu.

** A tanulmány végleges változata az MTA TK Jogtudományi Intézetében 2014. november 20-án megtartott műhelyvitan elhangzottak figyelembevételével készült. A szerző köszönettel tartozik opponenseinek, Képes Györgynek és Majtényi Baláznak, valamint a vita minden aktív résztvevőjének.

¹ A két világháború közötti keresztény-nemzeti ideológia értelmezéséhez lásd ERDŐDY Gábor – FAZEKAS Csaba: „A magyarországi kereszténydemokrácia gyökerei és alternatívái” *Magyar Szemle* 2005/7–8. 106–107.

országos arányszámhoz közelítsen, elsősorban állami beavatkozást igénylő jogalkotási eszközökkel kívánták elérni. Ebben a vonatkozásban határkőnek tekinthető Budaváry László nemzetgyűlési képviselő 1920. július 28-i tíz pontból álló átfogó indítványa, amelyet a magyarországi zsidókérdés intézményes sürgős megoldása tárgyában nyújtott be.² Az indítvány a gazdasági, társadalmi, kulturális, szellemi és politikai élet legkülönbözőbb területein kívánta intézményesen visszaszorítani, bizonyos esetekben pedig – miként a politikai jogok gyakorlásából – teljességgel kiiktatni a zsidók jelenlétét.

A zsidó „térfoglalás” korlátozására irányuló törekvések természetesen szembe helyezkedtek a zsidó vallású lakosság polgári és politikai emancipációját biztosító 1867. évi XVII. tc. rendelkezéseivel, valamint az állampolgári jogegyenlőség elvével is. A jogegyenlőség elve ugyanis a polgári átalakulás korától abban nyilvánult meg, hogy a jogok mindenki által egyforma feltételek mellett szerezhetőek meg, továbbá a polgárok az állam és a törvény előtt – bármely ranghoz, nemzetiséghez, felekezethez tartozzanak is – egyenlőnek minősülnek.³

A két világháború közötti antiszemita jogalkotási törekvések nyitányaként korlátozta az 1920. évi XXV. tc., illetve annak végrehajtási rendelete a zárt szám – *numerus clausus* – bevezetésével a zsidók egyetemi és jogakadémiai felvételét, amennyiben országos arányszámukhoz igazította a felsőoktatási intézményekbe felvehető zsidó hallgatók számát.⁴ A felsőoktatási intézményekbe történő beiratkozás rendjét szabályozni hivatott törvény rendelkezései ugyanis egy képviselői módosító indítvány nyomán kimondták, hogy az egyetemi és jogakadémiai felvételi engedély megadásánál a nemzethűség, az erkölcsi megbízhatóság, valamint a felvételt kérők szellemi képességei mellett arra is tekintettel kell lenni, hogy a hallgatószámon belül az egyes „népfajokhoz” és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma elérje a különböző „népfajok” és nemzetiségek országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenctized részét. A zsidókkal szemben alkalmazott *numerus clausus*at, vagyis azt, hogy a meghatározott kvóta felett zsidó hallgatók nem vehetők fel a törvény rendelkezései által érintett felsőoktatási intézményekbe, ez tette lehetővé. A jogalkotó az állampolgári jogegyenlőség elvét, valamint a tanszabadság elvét súlyosan sértő korlátozást azzal indokolta, hogy bizonyos karokon, miként az orvostudományi és a jog- és államtudományi karon, túlon túl magas a zsidó hallgatók aránya. A korlátozások végső soron arra irányultak, hogy egyes szabad értelmiségi pályákon csökkentse a zsidók számarányát.

Noha a politikai konszolidáció időszakában, az 1920-as évek végén, átmenetileg

² „100. szám. Indítvány a magyarországi zsidókérdés intézményes sürgős megoldása tárgyában” in *Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai III. kötet* (Budapest: Pesti Könyomda Rt. 1920) 338–339.

³ Nagy Ernő (1853–1921) közjogász professzor felfogását idézi Kiss Barnabás: *A jog egyenlősége – az egyenlőség joga. Az egyenjogúság problémája a magyar közjog fejlődésébe* (Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó 2006) 35.

⁴ Az 1920-as népszámlálás szerint 473 764 izraelita felekezetű állampolgár élt Magyarországon, ami az összlakosság 5,9%-át jelentette. A *numerus clausus*hoz lásd Kovács M. Mária: „A numerus clausus Magyarországon: 1919–1945” in MOLNÁR Judit (szerk.): *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról* (Budapest: Nonprofit Társadalomkutató Egyesület 2010) 29–59.

enyhült az egyetemi és jogakadémiai *numerus clausus*, egyúttal a politikai antiszemitizmus is visszaszorult, az 1930-as évek második felétől új lendületet kapott a szunnyadó politikai antiszemitizmus, aminek következtében a kormányzati intézkedések a felsőoktatásnál jóval szélesebb területekről rekesztették ki az ország zsidó lakosságát. Az 1938–1944 közötti időszakban a magyar törvényhozás huszonegy zsidóellenes törvényt fogadott el, míg összességében több százra tehető a zsidóellenes rendeletek száma.⁵

Az alábbiakban azt kívánom bemutatni, miként reflektáltak a jogkorlátozó, illetve jogfosztó intézkedésekre az alkotmányjog-tudomány képviselői, különös tekintettel az 1938. évi XV. tc.-re, valamint az 1939. évi IV. tc.-re, azaz az ún. első és második zsidótörvényre. Az alkotmányjog alapintézményeit, így az állampolgári jogegyenlőség elvét ugyanis ezek a jogcsorbító, illetve jogfosztó törvények törték át elsőként. Az áttekintés során mindenekelőtt a tudományegyetemek, valamint a jogakadémiák közjogi tanszékei nyilvános rendes tanárainak, illetve magántanárainak 1938–1943 közötti időszakban keletkező írásait tartottam szem előtt. Természetesen nem hagyhattam figyelmen kívül azoknak a reflexióit sem, akik más tanszakokon vagy nem a fent említett felsőoktatási intézményekben oktattak, de tudományos munkásságuk az alkotmányjog körébe tartozott. A zsidótörvényekhez fűzött magyarázatokat, észrevételeket tankönyvek, kézikönyvek, tanulmányok, valamint nyomtatásban meg nem jelenő tananyag alapján néztem át, de hírlapi cikkekre és személyes forrásokra – magánlevélre, visszaemlékezésre – is támaszkodtam. A visszaemlékezéseket különösen azért tartottam fontosnak és hasznosnak, mert a nyilvános térben megjelenő állásfoglalások háttérre és mozgatórugóira világítottak rá. A források műfaji különbözőségéből természetesen az is következik, hogy a zsidótörvényekkel kapcsolatos érvek és észrevételek nem minden esetben kapcsolódtak közvetlenül az alkotmányjoghoz vagy az alkotmányjog-tudományhoz, hiszen a szélesebb olvasóközönséget megcélzó hírlapi publicisztikák nem feltétlenül igényeltek mélyebb alkotmányjogi argumentációt.

2. DARÁNYI MINISZTERELNÖK SZEGEDI BESZÉDE (1937)

A törvényhozás 1938-tól kezdődően fogadta el az állampolgári jogegyenlőség elvével nyíltan szembehelyezkedő diszkriminatív rendelkezéseket a magyar jogrendbe beépítő zsidótörvényeket. Ennek a korszaknak az első zsidóellenes törvénye a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938. évi XV. tc. volt.⁶ Elfogadása nem érte egészen váratlanul a magyar társadalmat, hiszen a háttérben már évek óta folytak az előkészületek.⁷ A közvetlen előzmények közé

⁵ Lásd KARSAI László: „A magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1920–1944” *Századok* 2004/6. 1285–1304.

⁶ LADÁNYI Andor: „Az első zsidótörvény megszületése” *Múlt és Jövő* 2010/2. 102–121.

⁷ UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon* (Pécs – Budapest: Jelenkor – OSZK 2013) 187–188.

tartozott Darányi Kálmán miniszterelnök 1937. április 18-án, a kormánypárt, a Nemzeti Egység Pártja szegedi Városi Színházban tartott nagygyűlésén elmondott beszéde, amely már az ún. zsidókérdés kormányzati szintű rendezésének szándékát vetítette előre. A miniszterelnök a zsidókérdést elsődlegesen gazdasági problémának tartotta: a zsidó lakosságnak, állította, eleve magas az országos arányszáma Magyarországon, ám a zsidóság még ezen a magas arányszámon is jóval meghaladón jutott érvényesülésre a gazdasági életben. A magyar társadalmat – miként fogalmazott – „irritálja” a Keletről beszivárgó „galíciai” ügymond „öszönös üzleti mohósága” is, akiknek további beszivárgását a kormány a legszigorúbb eszközökkel fogja megakadályozni.⁸ A Darányi Kálmán által bejelentett tervek, miként az adóreform, a társulati adó emelése, a gazdasági és pénzügyi körök bevonása az értelmiségi munkanélküliség megszüntetésére – ahogyan ezt a német követség egykorú jelentése is hangsúlyozta – elsősorban a tőkeerős zsidóságot fogják sújtani, ezért kihatásában „antiszemita jellegű” intézkedéseknek tekinthetők.⁹ Az 1937-es szegedi beszéd után már senkit sem érhetett váratlanul Darányi miniszterelnök 1938. március 5-i győri beszéde, amelyben – a fegyverkezési program bejelentése mellett – a zsidók gazdasági, társadalmi és kulturális befolyásának csökkentése, egyúttal az antiszemitizmus enyhítése érdekében a zsidókérdés tervszerű és törvényes rendezését is felvetette.¹⁰

A Darányi Kálmán szegedi beszédében rejlő veszélyekre Molnár Kálmán (1881–1961), a pécsi tudományegyetem magyar közjogi (alkotmányjogi) tanszékének professzora figyelt fel. Nem véletlenül, hiszen már évek óta folytatott küzdelmet a pécsi tudományegyetemen is jelentkező szélsőséges és antiszemita megnyilvánulásokkal szemben. A miniszterelnöki beszédre újságcikkkel kívánt reagálni. Gondolatait „A gyűlölet nem építő erő” című 1937. május 1-i keltezésű írásában foglalta össze, amelynek közlésétől azonban, amint ezt a kézirat első oldalára utóbb ráírta, a közlebről meg nem nevezett lapok elzárkóztak.¹¹ Miről is szólt a cikk? Molnár professzor szerint a zsidókérdésnek voltak olyan vonatkozásai, amelyekben a „keresztény oldalon” egyetértés mutatkozott. A zsidókérdés gazdasági okait illetően egyetértett a miniszterelnök okfejtésével, ám meggyőződése szerint ehhez az általa is súlyosnak tekintett gazdasági és társadalmi kérdéshez csak higgadtsággal, körültekintéssel és felelősségérzettel, nem pedig gyűlölettel és ártani akarással szabad hozzányúlni. Vitán felül állónak tartotta ugyanakkor azt is, hogy az európai keresztény civilizáció keleti kapujánál őrt álló Magyarország a zsidókérdést kizá-

⁸ Magyar Távirati Iroda. Napi hírek/Napi tudósítások (1920–1944). 1937. április 18. 17–18., http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28FCzleti%20moh%F3s-%E1g%29%20and%20DATE%3D1937.04.15-1937.04.30_&s=SORT&m=0&a=rec.

⁹ „Werkmeister budapesti követségi tanácsos jelentése a külügyminisztériumnak. Budapest, 1937. április 20.” in RÁNKI György – PAMLÉNYI Ervin – TILKOVSKY Loránt – JUHÁSZ Gyula (szerk.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944* (Budapest: Kossuth 1968) 214.

¹⁰ Nathaniel KATZBURG: *Zsidópolitika Magyarországon 1919–1943* (Budapest: Babel 2002) 86–87.

¹¹ MOLNÁR Kálmán: *A gyűlölet nem építő erő* MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/253. Lásd továbbá SCHWEITZER Gábor: „A 'zsidókérdés'. Adalékok Molnár Kálmán közjogász-professzor pályaképehez” *Sárospataki Füzetek* 2012/2. 61–74.

rólag az „európai keresztény szellemben” oldhatja meg. A „keleti barbárság” eszközével ugyanis nem lehet a közélet nagy problémáit végérvényesen megoldani. „A nagyhangú frázisok hangoztatói nálunk annál kevésbé veszedelmesek, minél hangosabbak.” A helyes megoldáshoz az „eszmék tisztázásán keresztül” vezet az út. Ennek kapcsán írta, hogy „kereszténytelen, törvénytelen és esztelen” követelésnek tartja, hogy a kikeresztelkedett zsidókat is a zsidók kategóriájába számítsák. Keresztényietlen, mert szembehelyezkedik a kereszténység parancsolataival. Törvénytelen, mert Magyarországon közjogi értelemben csak zsidó vallás létezik, „zsidó faj nincs”. Ám ez a törekvés ellentétben állna a magyar alkotmány szellemével is, hiszen a fajelmélet elfogadása „szétrobbantaná a Szent Korona állam-szervezetének” a tartópilléreit. A magyar államiságot és nemzetegységet megtestesítő Szent Korona ugyanis „összefogott és összetartott mindenkit”: nemest, jobbágyot, „idegenfajú hospeseket”, de még a királyi védelem alatt állott zsidókat is. A cikkíró esztelenségnek tartotta a megkeresztelkedettek zsidók közé számítását, mert a magyarok nincsenek olyan sokan, hogy kizárják maguk közül azokat, akiknek ősei „idegen faj fiai voltak”. A felvetés azért is elfogadhatatlan volt Molnár Kálmán számára, mert a zsidókérdés „legmegnyugtatóbb” megoldásának az asszimilációt tekintette. „A törzsökös zsidóság jóformán már asszimilálódott. Ezt a folyamatot nem megzavarni kell, hanem elősegíteni.” Felelőtlen izgatásnak, népszerűség-hajhászó demagógiának tartotta ugyanakkor azokat a kijelentéseket is, amelyek a zsidókérdés megoldásaként a zsidó vallású magyar állampolgárok túlnyomó többségének – Molnár Kálmán adatai szerint mintegy négyszázötvenezer embernek – az országból történő kikergetését szorgalmazták.¹² A nem éppen „kesztyűs kézzel” eljáró Német Birodalom sem tudta véleménye szerint megvalósítani ezt. Minél szélsőségesebb és minél esztelenebb az antiszemita izgatás, annál több higgadt és „úri” gondolkodású ember undorodik meg ettől a magyar gondolatvilágtól idegen „embervadászattól”. Összegzése szerint az antiszemitizmus esztelen túlzásai miatt egyre többen fordulnak majd részvétellel a zsidóság „mint a lelki durvaság szájalomra méltó áldozatai” felé, még azok közül is, akik a világháború előtt a gazdasági liberalizmus „veszélyes magvetése” ellen harcoltak, illetve az 1918–1919-es események kapcsán „nem éppen hangfogóval” mondtak bírálatot a forradalomban részt vevő zsidók szerepéről.¹³

Molnár Kálmán nézetei egyértelműen szembehelyezkedtek a közgondolkodást mérgező faji szemlélettel. A magyar közjogi hagyománnyal megegyezően azt vallotta, hogy a zsidóság Magyarországon vallási, nem pedig faji kategóriát jelent. Miközben a zsidóság gazdasági és társadalmi térfoglalásáról szóló vészjósoló nézetek nem álltak messze felfogásától, a zsidóság – zsidó vallásúak és zsidó származásúak – intézményes kirekesztésére irányuló törekvésekkel szemben a társadal-

¹² Az 1930-as népszámlálás szerint 444 567 izraelita felekezetű állampolgár élt Magyarországon, ami az ország összlakosságának 5,1%-át jelentette. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint ugyanakkor a területi revízió által megnövekedett ország területén 725 000 izraelita felekezetű állampolgár élt Magyarországon, ami az összlakosság 4,9%-át jelentette. Az 1938-tól elfogadott hatályos faji törvények szerint pedig további 60 000 személy minősült törvény erejénél fogva zsidónak.

¹³ MOLNÁR Kálmán: *A gyűlölet nem építő erő*. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/253.

mi integrációt előmozdító asszimiláció fontosságát hirdette. Valószínű tehát, hogy a fenti megfontolások is szerepet játszottak abban, hogy az elkövetkező évek antiszemita politikájával és törekvéseivel szemben – a korábban megfogalmazott fenntartások ellenére – az általa követendőnek tartott európai és keresztény szellemben foglaljon állást.

3. „SOHA NE TÁGÍTSUNK AZ ÁLLAMPOLGÁRSÁGI JOGEGYENLŐSÉG ELVÉTŐL”. A ZSIDÓTÖRVÉNYEK OPPONÁLÓI

A miniszterelnök tehát az 1937. április 18-i szegedi beszédet követően az 1938. március 5-i győri beszédben jelentette be a zsidókérdés törvényes rendezését. A következő hónapban a kormányzat már be is terjesztette a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló *1938. évi XV. tc.*-ként elfogadott törvényjavaslatot. A képviselőházi vita kezdetekor, 1938. május 5-én hangsúlyozottan keresztény írók, művészek és tudósok tiltakozó nyilatkozatot tettek közzé a Pesti Naplóban.

„Minket keresztény hitünk, hazafias meggyőződésünk az ország európai hitéhez és nemzeti függetlenségünkhöz való ragaszkodásunk késztet arra, hogy soha ne tágítsunk az állampolgári jogegyenlőség elvétől, amelyet történelmünk legszebb korszakában, az európai magyarság legnagyobb elméi vívtak ki” – emelték ki.¹⁴

A törvényjavaslat véleményük szerint meg is alázta a „*keresztény középosztályt*”, hiszen azt feltételezi róla, hogy az állampolgári jogegyenlőség elvének semmibevételével „*jogfosztástól, megszégyenítő gyámkodástól, kényszeralkalmazástól*” várja megélhetése biztosítását. Feltételezi továbbá a keresztény középosztályról „*azt az erkölcsi eltévelyedést*” is, hogy polgártársaik megbélyegzése, valamint polgári jogaik kifogatása árán kíván érvényesülni, illetve boldogulni.¹⁵ A nyilatkozathoz a magyar alkotmányjog-tudomány képviselői közül ketten csatlakoztak: Molnár Kálmán, valamint Polner Ödön (1865–1961), a szegedi tudományegyetem közjogi tanszékének nyugalmazott professzora. A jogegyenlőség fenntartására, kereszténységre, európaiságra és hazafiságra apelláló érvek természetesen nem tántorították el a kormányzatot eredeti szándékától.

A már Imrédy Béla miniszterelnöksége idején, 1938. május 29-én kihirdetett *1938. évi XV. tc.* rendelkezései kimondták, hogy főszabályként öt, kivételesen indokolt esetekben azonban tíz éven belül húsz százalékra kell leszállítani a törvénycikk rendelkezéseinek hatálya alá tartozó zsidók arányát a szabadfoglalkozású pályá-

¹⁴ Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz. Pesti Napló, 1938. május 5. A deklaráció 59 aláírója között szerepelt Bartók Béla, Bárczy István, Ferenczy Noémi, Kernstok Károly, Kodály Zoltán, Móricz Zsigmond, Remenyik Zsigmond, Schöpflin Aladár, Somlay Artúr, Supka Géza és Tersánszky J. Jenő is.

¹⁵ Lásd 14. lj.

kon (például ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, hírlapírók, színművészek körében), továbbá a tíz főnél többet foglalkoztató pénzügyi, kereskedelmi és ipari vállalkozásoknál. Ezt a kvótát a jogalkotó oly módon kívánta elérni, hogy például a szakmai kamarákba a törvény hatálya alá tartozó zsidó személyek, a kivételezettek-től eltekintve, csak olyan arányban vehetők fel, hogy számuk a szakmai kamara összes tagjának húsz százalékát ne haladja meg. A törvény értelmében ugyanakkor nemcsak az izraelita felekezet tagjai, hanem az 1919. július 31-e után valamely keresztény felekezetre áttértek is zsidónak minősültek. A törvény rendelkezéseinek végrehajtását illetően a törvényhozás a minisztériumot széles körű rendeletalkotási jogkörrel ruházta fel. Az első zsidótörvény összességében mintegy tizenötezer munkavállaló állását veszélyeztette, ami a családtagokkal együtt mintegy ötvenezer embert érintett.¹⁶

Alig fél évvel az 1938. évi XV. tc. hatályba lépését követően az Imrédy-kormány hozzáfogott az eddigieknél súlyosabb közjogi és magánjogi korlátozásokat jogrendbe léptető – egyúttal a korábbiaknál határozottabban faji alapra helyezkedő, ennek következtében szélesebb személyi kört érintő – a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. évi IV. tc.-ként elfogadott második zsidótörvény előkészítéséhez.¹⁷

A kilátásba helyezett újabb jogcsorbító, illetve jogfosztó intézkedésekkel szemben Molnár Kálmán 1938/1939 fordulóján a Magyar Nemzet hasábjain fordult a nyilvánosság felé:

„azért, ami a magyarságnak mai sorsdöntő napjaiban történik, azért minden magyar, aki már gondolkozni tud [...] irtózatossággal tartozik. Manapság, annyiszor hangzanak felénk a fenyegetés és megfélemlítés dörgedelmes szavai és átkozódásai, annyian írják és kiáltják: jaj a zsidóknak, de még jajabb a keresztény zsidócsahosoknak és zsidóbérenceknek, hogy úgy érzem jelentkezniem kell. [...] Tehát kérésem a proskribáltak jegyzékét vezetőkhöz a következő. Ha netalán a nevem még nem volna feljegyezve, kérem pótlólag feljegyezni. Sohasem tartoztam és most sem tartozom az embervadászok közé” – fogalmazott, majd így folytatta: „Nem a zsidók tettek zsidócsahossá, hanem a magyartalan magyarkodók és a Krisztustól elfordult keresztények.”¹⁸

Néhány héttel később újabb cikket publikált a Magyar Nemzetben. Álláspontja szerint a társadalmi és gazdasági élet megzavart egyensúlyát kétségkívül biztosítani kell, „*az indokolatlan zsidó túlsúlyt meg kell szüntetni, az igazságos arányt helyre kell állítani*”, csakhogy mindezt nem azon az áron kell megvalósítani, hogy a társadalmi békét és nyugalmat súlyosan megzavarják. Helytelennek tartotta, hogy „*közjogi gettót*” létesítsenek a zsidók számára. Közjogi gettó helyett „*ki kell*

¹⁶ TILKOVSKY Loránt: „A zsidótörvények mint a Holocaust előzményei” in Randolph L. BRAHAM – Attila Pók (szerk.): *The Holocaust in Hungary: Fifty Years Later* (New York: Columbia University Press 1997) 124.

¹⁷ LADÁNYI Andor: „A második zsidótörvény” *Századok* 2013/6. 1423–1458.

¹⁸ MOLNÁR Kálmán: „Mindenki felelős” *Magyar Nemzet* 1938. december 30.

seperni” a gettót, mégpedig felekezeti hovatartozásra tekintet nélkül. A törvény szigora sújtson le a bűncselekményt elkövető zsidókra és nem zsidókra egyaránt. Ugyanakkor a „*velünk évszázados sorsközösségben élő hazafias, munkás, kifogástalan zsidóság igazságot, megértést és méltányosságot várhat tőlünk*”. A sárga folt – figyelmeztetett Molnár professzor – annak homlokára nyom szégyenfoltot, „*aki azt embertársa ruhájára kívánja akasztani*”.¹⁹

A második zsidótörvény parlamenti vitája idejéről fennmaradt Molnár Kálmán irathagyatékában egy levélfogalmazvány is, amelyet Rassay Károlynak, a zsidótörvények ellen bátran és következetesen küzdő liberális parlamenti ellenzék vezérégyéniségének címzett. Rassay képviselőházi beszédei – fogalmazott Molnár professzor – az utókor előtt fogják igazolni, hogy „*ebben a szomorú korban is voltak jogászok, akik a tételes jogban nemcsak üres hatalmi eszközöket és formákat láttak, hanem az Istentől belénk oltott igazságérzet emberi szócsövéjét és gyakorlati megvalósítását*”. Rassay felszólalásai azt is bizonyítani fogják, hogy:

„*ebben a korban is voltak törvényhozók, akik logikusan tudtak gondolkodni; akiknek az volt a törekvésük, hogy az alkotandó jogszabályok világosak, belső ellenmondás nélküliek, az önkényt kizáróak, emberséges jogalkalmazók által jóhiszeműen alkalmazhatók; becsületes emberek lelki és testi megkínzását kerülők legyenek. Igazolni fogják, hogy ebben a korban is voltak lelkileg keresztény emberek.*”²⁰

Bárhogy is vélekedett a korábbiakban Molnár Kálmán a zsidókérdésről, illetve annak rendezéséről, a magyar közjogi hagyománnyal és keresztény felfogásával ellentétes jogcsorbító és jogfosztó rendelkezések, illetve törekvések felülírták korábbi nézeteit.

Polner Ödön szintén a sajtó nyilvánosságán keresztül, az Esti Kurír 1939. január 6-i számában megjelenő interjúban nyilvánított véleményt a készülő újabb jogcsorbító zsidótörvényről. A javaslatról azt tartotta, hogy az éles ellentétben áll azzal az iránnyal, amelyet a magyar törvényhozás az 1848-as polgári forradalom óta az első világháború időszakáig követett. Ezzel a megjegyzéssel az általa felidézett korszak liberális jogpolitikai irányvonalára célzott. Ezt tekintve a törvényjavaslat a visszafejlődés útjára lépett. A jogalkotó – hívta fel a figyelmet – egy „*új jogi osztálykülönbséget*” vezetett be; a fajét, ami ismeretlen fogalom a magyar közjogi gondolkodásban. A visszafejlődés ugyanakkor emberiségi, művelődési és gazdasági területen is érzékelhető. A zsidójavaslat – szándékai szerint – jobboldalinak, nemzetinek és kereszténynek tartotta magát. Amennyiben a szabadságellenes, kötöttségek és korlátozások felé haladó irány minősül jobboldalinak, akkor a zsidójavaslat kétségkívül jobboldali. Ha pedig nemzeti alatt az értendő, ami a nemzet érdekében áll – ránézve „*hasznos, célszerű, vagy szükséges*” –, akkor a vélemények ezt illetően már Polner Ödön szerint eltérőek lehetnek. Abban azonban egészen bizonyos

¹⁹ MOLNÁR Kálmán: „A magyar múlt tanulságai” *Magyar Nemzet* 1939. február 4.

²⁰ Molnár Kálmán levélfogalmazványa Rassay Károlynak. Pécs, 1939. április 27. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/80.

volt, hogy a javaslat nem „*krisztusi szellemű*”, hiszen a Megváltó – a törvényjavaslat összeállítóival ellentétben – azt vallotta, hogy „*minden ember egyformán felebarátunk, nemzeti és faji különbség nélkül*”.²¹ A „faj” közjogi relevanciájával kapcsolatban mellesleg Polner Ödön kéziratban fennmaradt, „Magyarország jelenlegi alkotmánya” című összefoglalójában akként vélekedett, hogy: „*[F]ajok és faji különbségeket, amelyek alatt helyesen csupán az anthropológiai alapon nyugvó különbségek [...] érthetők, a magyar törvényhozás nem ismer.*”²² Polner Ödön kirekesztő rendelkezések elleni tiltakozásának egyébként bizonyos távoli előzménye is volt. Visszaemlékezéseiben írt arról, hogy 1922–23-ban elsősorban a „*numerus clausus*” törvény miatt nem vállalta az Erzsébet Tudományegyetem rektori tisztségét, mert – miként tömören fogalmazott – nem egészen helyeselte a törvényt és rektorként nem szeretett volna a végrehajtás nehézségeibe belebonyolódni.²³

A higgadt figyelmeztetések ezúttal is hiábavalónak bizonyultak. A már a Teleki-kormány hivatali idején, 1939. május 5-én kihirdetett *1939. évi IV. tc.* a korábbi húsz százalékról tizenkét százalékra redukálta az ipari és kereskedelmi vállalatoknál alkalmazható, míg hat százalékra, azaz lényegében országos arányszámára csökkentette a szabadfoglalkozású pályákon elhelyezkedhető zsidók, illetve zsidónak minősülő személyek arányát. Az egyetemekre és főiskolákra felvehető zsidók arányát, a műegyetemre vonatkozó tizenkét százaléktól eltekintve, hat százalékban állapították meg. Teljességgel megvonták a zsidóktól az állami egyedáruság alá eső cikkek árusítását. Erőteljesen korlátozták a zsidók politikai jogait, aminek következtében közel százezren veszítették el országgyűlési és helyhatósági választójogukat. A helyi önkormányzati testületekbe legtöbb adót fizető (virilis) jogcímen bekerülő zsidókat megfosztották tagságuktól. Az izraelita felekezet felsőházi képviselőjén kívül zsidó nem lehetett a felsőház tagja sem.²⁴ Teljességgel elzárták a közszolgálati pályákat a zsidók elől. A rendelkezések nyomán hatvanezren váltak munkanélkülivé, ami a családtagokkal együtt százötvenezer embert jelentett.²⁵

A diszkriminatív rendelkezéseket a magyar jogrendbe beépítő első és második zsidótörvénnyel szemben tehát Molnár Kálmán és Polner Ödön határozottan elutasító álláspontot foglaltak el.²⁶ Elfogadhatatlannak tartották, hogy a rendelkezések szembehelyezkedtek az állampolgári jogegyenlőség elvével, miként azt is kifogásolták, hogy a zsidótörvények faji jellegük miatt nemcsak a magyar közjogi hagyománnyal, hanem a keresztény eszmeiséggel is ellentétbe kerültek. Molnár Kálmán

²¹ POLNER Ödön: „Jobboldali, nemzeti, keresztény? Szakvélemény a zsidójavaslatról” *Esti Kurír* 1939. január 6.

²² POLNER Ödön: *Magyarország jelenlegi alkotmánya*. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/31–35.

²³ POLNER Ödön: *Emlékeim* [szerk. HAVASS Miklós] (Budapest: Corner 2008) 393.

²⁴ Az izraelita felekezet felsőházi képviselőjét az *1940. évi XXVII. tc.* szüntette meg.

²⁵ Lásd TILKOVSKY (16. l.) 127. Egykorú kimutatások szerint ugyanakkor 1942. december 31-ig bezárolag 90 000-en veszítették el állásukat, ami az eltartott családtagokkal együtt 220 000 embert jelentett. Idézi Jehuda DON: *A magyarországi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete a 18–20. században* (Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport – Élet és Irodalom 2006) 154.

²⁶ SCHWEITZER Gábor: „Közjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány. Az 1919/1920–1944 közötti magyarországi alkotmányjog-tudomány vázlat (II. rész)” *Közjogi Szemle* 2014/2. 14–15.

már az 1938. évi XV. tc. elfogadását követően egyértelműen kimondta az elmúlt esztendő alkotásmányjogi reformtörekvéseit tárgyaló könyvében, hogy a zsidótörvény rendelkezései megszüntették az állampolgárok egyenjogúságát a zsidók és a zsidókkal egy tekintet alá eső személyek vonatkozásában.²⁷ A társadalmi és gazdasági életben tapasztalható aránytalanságok szerinte nem orvosolhatók az állampolgári jogegyenlőség felrúgásával járó arányosítás beláthatatlan következményekkel járó ígéretével. A jogegyenlőség fogalma alatt Molnár Kálmán, miként ezt 1929-ben megjelent magyar közjogi összefoglalójában kifejtette, az állampolgároknak a törvény előtti egyenlőségét értette, vagyis azt a követelményt, hogy „*az állampolgárokat születési kiváltságok és rendi különbségek által nem tagolt egységes jogrend kapcsolja össze*”, továbbá a jogok szerzésének és a kötelezettségek keletkezésének feltételei mindenkire nézve azonosak legyenek, illetve a közterhek egyenlően oszljanak meg.²⁸ A zsidótörvényekről alkotott véleményéről tanúskodnak azok a lapalji sorok is, amelyeket saját használatban lévő magyar közjogi tankönyvébe jegyzett fel „Az állampolgárok egyenjogúsága” című fejezet 130. oldalán. „*Zsidótörvények!! Anatole France mondja, hogy »a butaság szomorúbb, mint a gonoszság. Mert a gonoszság néha szünetel, a butaság soha!« – Ehhez hozzátehetjük, hogy legszomorúbb, ha a kettő együtt jelentkezik.*”²⁹ Molnár Kálmán antiszemita törekvésekkel és rendelkezésekkel szembeni kiállásainak szakmai és erkölcsi súlyát csak növeli, hogy – miként ez 1949-ben írt visszaemlékezéseiből ki is derül – előbb saját kritikus nézetein kellett felülkerekednie.

„Az antiszemitizmus embertelen tobzódásával szemben volt a helytállás a legnehezebb. Részben azért is, mert az antiszemitizmus gyökerei olyan forrásokból táplálkoztak, amelyet a zsidók széles rétegeinek féktelen és aránytalan érvényesülési vágya, kapzsisága, s az ebből származó szemet szűrő, egészségtelen és káros térhódítása is táplált és dagasztott, mire évtizedeken át több cikkemben magam is rámutattam. Sok újabb keletű, ún. 'zsidóbérenc' cikkem megírása közben bizony először önmagammal kellett kemény küzdelmet folytatnom.”³⁰

Az alkotmányjog-tudomány művelői közül mások is hangot adtak, még ha Molnár Kálmánnál és Polner Ödönnél óvatosabb formában is, a diszkriminatív zsidótörvények alkotmányjogi irányultságával szembeni fenntartásaiknak. Közéjük tartozott Zsedényi Béla (1894–1955), a miskolci evangélikus jogakadémia professzora, aki a magyar alkotmányjog 1918 és 1938 közötti változásait áttekintő művében az állampolgárok jogait és kötelezéseit érintő változásokkal összefüggésben hivatkozott az első és a második zsidótörvényre is. „*Ezek közül a törvények közül* – fogal-

²⁷ MOLNÁR Kálmán: *Alkotmányjogi reformjaink az 1937 és 1938 években* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó 1938) 163.

²⁸ MOLNÁR Kálmán: *Magyar közjog* (Pécs: Danubia Kiadás³1929) 128.

²⁹ A „Magyar közjog” 130. oldalán olvasható bejegyzést lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/92.

³⁰ Dr. Molnár Kálmán nyug. egyetemi r. tanár Életrajzi vázlat. Magyar Országos Levéltár R. 313. 4. doboz.

mazott – *egyik-másik egész jelentékeny szembehelyezkedést jelent az alkotmány régi tételeivel, sőt alapelveivel is*”, hiszen magukon hordják teljes határozottsággal az új kor eszméinek és új világnézetének bélyegét.³¹ A Zsedényi Béla által hivatkozott „új kor” és „új világnézet” a totalitárius és autoriter rendszerek hazai közjogtudomány által „új közjogi irány” néven ismert nézeteire vonatkozott.

Böölöny József (1903–1990) budapesti ügyvéd, a pécsi tudományegyetem magántanára 1942-ben megjelenő közjogi összefoglalójában csupán annyit emelt ki, hogy a hatályos zsidótörvények „*megszorították az állampolgári jogegyenlőséget*”.³² Egyik 1940 tavaszán megjelenő hírlapi cikkében viszont megvetően nyilatkozott azokról a „*kirakatkeresztényekről*”, akik üzleteiket, mintegy jelezve, hogy nincs köziük a zsidósághoz, a hivalkodó, ám értelmezhetetlen „*őskeresztény*” jelzővel látták el. Böölöny szerint a zsidótörvények szükségességéről, hasznosságáról és célszerűségéről különbözőek lehetnek a vélemények, azt azonban vitán felül állónak tartotta, hogy a keresztény kifejezést számára elfogadhatatlan módon profanizálták az „*állítólagos keresztények*”. A cikkíró azokat tekintette „*kirakatkeresztényeknek*”, akik egy állás elnyerése érdekében semmi más érdemre nem tudtak hivatkozni, mint arra, hogy egyik nagyszülőjük sem volt zsidó.

„A Megváltó korbáccsal verte ki a kufárokat a templom előcsarnokából, épp így megérdemli a korbácsot az, aki kereszténységét nem szent kötelességnek tekinti arra, hogy igazán istenfélő keresztény életet éljen, hanem azt aprópénzre akarja váltani s ennek hangoztatásával óhajt embertársai rovására anyagi előnyökhöz jutni.”³³

4. A „SALUS REI PUBLICAE” – A ZSIDÓTÖRVÉNYEK LEGITIMÁLÓI ÉS INTERPRETÁLÓI

Az 1938-ban és 1939-ben elfogadott zsidóellenes törvények alkotmányjogi igazolása Szontagh Vilmos (1885–1962), a miskolci evangélikus jogakadémia professzora, valamint Kaas Albert (1885–1961), a budapesti közgazdaság-tudományi egyetem közjogász professzora önálló kiadványként megjelenő műveiben mutatható ki.³⁴

Az 1939. évi IV. tc. alkotmányosságával összefüggő kérdéseket Szontagh Vilmos előbb hírlapi cikkben, utóbb önálló kiadványként megjelenő tanulmányban vizsgálta meg. Álláspontja szerint akkor merülhet fel bármilyen törvénnyel szemben az alkotmányellenesség kérdése, ha az adott törvény rendelkezései nincsenek összhangban az elfogadás időpontjának alkotmányszemléletével. Ebben a megközelí-

³¹ ZSEDÉNYI Béla: *A magyar alkotmányjog fejlődése 1918-tól 1938-ig* (Miskolc: Ludvig István Könyvnyomdája 1939) 11.

³² BÖÖLÖNY József: *Magyar közjog* (Budapest: Gergely R. Könyvkereskedése 1942) 183. Idézi LEHOTAY Veronika: *Szabadságmegvonó intézkedések a Horthy-korszakban, különös tekintettel a zsidótörvényekre* [PhD-értekezés] (Miskolc 2012) 24.

³³ BÖÖLÖNY József: „Kereszténység a kirakatban” *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, 1940. március 24. in BÖÖLÖNY József: *A magyar közjog időszerű kérdései. I. kötet (1926–1940)* (Budapest: Gergely R. Könyvkereskedése 1941) 455–457.

³⁴ Lásd SCHWEITZER (26. l.) 15–16.

tésben – véleménye szerint – nem tekinthető alkotmányellenesnek az 1939. évi IV. tc., hiszen rendelkezései összhangban állnak a kor alkotmány szemléletével. A zsidó emancipációt biztosító 1867. évi XVII. tc. elfogadása idején még a „liberális alkotmány szemlélet” dominált, ellenben az 1939. évi IV. tc. meghozatalakor már a „nacionalista alkotmány szemlélet” az irányadó. A nacionalista alkotmány szemlélet pedig – fogalmazott – nem tűri osztályok, rendek, „fajok” öncélú érvényesülését a „nacionalizmus ideálja”, valamint „a nemzeti államiság” rovására.³⁵ Tehát megítélése szerint nem az 1939. évi IV. tc. tekinthető alkotmányellenesnek, hanem az a „liberális jogállapot”, amelynek megszüntetésére maga az 1939. évi IV. tc. irányult. Kissé részletesebben fejtette ki ugyanezeket a nézeteket „A zsidótörvény jogtudományos szemléletben” címmel 1939-ben megjelent művében, amelyben különbséget tett alaki és – a mostani áttekintés szempontjából releváns – anyagi alkotmányellenesség között. Véleménye szerint anyagi értelemben akkor tekinthető alkotmányellenesnek egy törvény, ha az alakilag kifogástalan törvény rendelkezései tartalmilag ellenkeznek „valamely előző írott vagy íratlan alkotmányi jogtétellel”. Ám miután az „alkotmány szelleme” koronként változik, ennek következtében az 1939. évi IV. tc.-kel szemben nem hozható fel alkotmányellenességre alapozott kifogás. Azt azonban elismerte, hogy a zsidó lakosság a jogegyenlőséget megszüntető rendelkezések következtében a korábbi jogállapothoz képest hátrányos helyzetbe kerül, így érdeksérelme „vitán felül áll”.³⁶ Tanulmányában Szontagh a zsidóságot olyan „fajilag elkülönült népcsoport”-nak tekintette, amelynek az állami és társadalmi életre való veszedelmességét a népcsoport tagjainak sajátos faji ideológiájából eredő öncélú tevékenységében látta.³⁷

Kaas Albert 1938-ban közzétett kiadványában nem is az alkotmány szemlélet változásán, hanem a gazdasági és társadalmi élet vonatkozásain keresztül vizsgálta a zsidókérdést. „A zsidókérdést Magyarországon az tette égetővé és a napirendről le nem tehetővé, hogy gazdasági téren aránytalanul túlsúlyba jutottak és a múlt század végén saját szerűségük öntudatára ébredtek s azt minden téren érvényesíteni akarták.” Általánosításokon alapuló okfejtése akkor keresztelte az alkotmányjog területét, amikor a jogegyenlőség elvének korlátozhatóságát a létért való küzdelem szükségességéből vezette le. „Nem az emberi jog, sem nem a jogegyenlőség elve a döntő, hanem a küzdelem a létért.” A jogegyenlőséget és az emberi jogokat szerinte az államok csak addig a határig tisztelték, ameddig ezek a jogelvek nem veszélyeztették a közösség egyetemes érdekeit. „S ha a valódi *salus rei publicae* – azaz a közérdek – követelte, megszükitették.” A zsidókérdés – meglátása szerint – akkor juthat nyugvópontra, ha a zsidóság lemond arról a helyzeti előnyről, amelyet évtizedeken keresztül élvezett és szakít „öncélúságával”.³⁸

Az alkotmányjog-tudomány képviselői közül ugyanakkor többen interpretálták a zsidótörvények elfogadását követően megjelenő alkotmányjogi tankönyvekben,

³⁵ SZONTAGH Vilmos: „A zsidótörvény és a magyar alkotmány” *Magyar Élet* 1939. május 28. 7.

³⁶ SZONTAGH Vilmos: *A zsidótörvény jogtudományos szemléletben* (Miskolc: Ludvigh István Könyvnyomdája 1939) 3–5.

³⁷ Lásd SZONTAGH (36. lj.) 16.

³⁸ KAAS Albert: *A zsidókérdés* (Budapest: Stádium Sajtóvállalat Rt. 1938) 14.

vagy alkotmányjogi összefoglalókban – de a legitimálóktól eltérően nem önálló munkában – a jogalkotói szándékokkal lényegében megegyezően a diszkriminatív rendelkezéseket. Közéjük sorolható Tomcsányi Móric (1878–1951) felsőházi tag,³⁹ a budapesti tudományegyetem közjogász professzora, akinek 1940-ben megjelenő magyar közjogi tankönyve a személyes szabadsággal összefüggésben tárgyalta a kormányzat által szükségesnek tartott közérdekű korlátozásokat intézményesítő zsidótörvények jogelvi vonatkozásait. Az 1939. évi IV. tc. fő célját a hivatalos felfogással megegyezően abban látta, hogy a zsidók – „magyar faj és magyar nemzet” fejlődőképességét veszélyeztető – gazdasági és társadalmi térfoglalását összhangba hozzák országos arányszámukkal. A jogegyenlőségről azt vallotta, hogy az fogalmilag nem azonos a matematikai egyenlőséggel, továbbá a jogegyenlőség elve össze is egyeztethető a jogok és kötelezettségek arányosításának a szempontjával. Jogpolitikai szempontból ugyanakkor elfogadhatónak tartott minden olyan korlátozást, amelyet „a nemzet életbevágó érdeke” valóban szükségessé tett. A zsidótörvények indokaként Tomcsányi arra hivatkozott, hogy a törvényhozás a korlátozásokat kül- és belpolitikai okokból a nemzet érdekében szükségesnek tartotta,

„mert a zsidóságnak egyes, nemzeti szempontból nem asszimilálódott rétegének különösen a jelen század eleje óta megnyilvánult nemzetellenes magatartása által s általában a zsidóknak egyes pályákon való aránytalan térfoglalása miatt a magyar faj és a magyar nemzet fejlődőképességét veszélyeztetve látta”.⁴⁰

A diszkriminatív törvények meghozatalának okaira rávilágító érvek és vádak már messze estek az alkotmányjog területétől. Tankönyvének 1943-as kiadásában a személyes szabadság további korlátozásaként mutatta be a zsidók és nem-zsidók közötti házasságkötést tilalmazó 1941. évi XV. tc. rendelkezéseit.⁴¹

Egyed István (1886–1966) a budapesti műszaki egyetem közjogász professzora 1943-ban közzétett, „A mi alkotmányunk” című összefoglalójában a gazdasági, társadalmi és közéleti területein érvényesülő korlátozások céljaként „az állam keresztény jellegének fenntartását”, a „fajtisztaság megóvását”, valamint „a többség vezető szerepének biztosítását” nevezte meg.⁴² A zsidótörvények, álláspontja szerint, a zsidónak minősített személyek „túlságos arányú érvényesülését” kívánták bizonyos területeken megakadályozni azáltal, hogy érvényesülésüket „országos lélekszámuk” arányára szorították vissza, illetve egyes területeken meg is szüntették.⁴³ A jogegyenlőség ugyanakkor Egyed István felfogásában kizárólag a jogok megszerzésére biztosított egyenlő lehetőségeket, illetve azonos feltételeket. Véleménye szerint az lenne ellentétes a jogegyenlőséggel, ha egyesek

³⁹ A felsőház tagjaként Tomcsányi Móric egyetlen alkalommal sem szólalt fel a zsidótörvények vitái során.

⁴⁰ TOMCSÁNYI MÓRIC: *Magyarország közjoga. Harmadik átdolgozott és bővített kiadás* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1940) 187.

⁴¹ TOMCSÁNYI MÓRIC: *Magyarország közjoga. Ötödik kiadás* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1943) 195–197.

⁴² EGYED ISTVÁN: *A mi alkotmányunk* (Budapest: Magyar Szemle Társaság 1943) 159.

⁴³ Lásd EGYED (42. l.) 158–159.

– miként bizonyos nemzetiséghez vagy felekezethez tartozók – bizonyos jogokat egyáltalán nem szerezhetnének meg, de a jogegyenlőség elve megítélése szerint nem zárja ki, hogy politikai jogokban „csak a nemzet politikailag érett és megbízható része részesüljön és hogy a nemzeti társadalom egyes csoportjai az arányos érvényesülésre legyenek korlátozva”.⁴⁴ Az „arányos érvényesülés” nyilvánvalóan a zsidótörvények hatálya alá tartozó személyekre vonatkozott. A könyv megírása idején, miként erre maga a szerző is hivatkozott, már további jogkorlátozó normák is hatályban voltak. Ezek közé tartozott az 1941. évi XV. tc., az ún. harmadik zsidótörvény is, amely „fajvédelmi” szempontokra hivatkozással megtiltotta a zsidók és nem-zsidók közötti házasság megkötését. A faji rendelkezések szerint zsidónak minősülő törvényhatósági bizottsági tagok, valamint községi képviselő-testületi tagok mandátumát ugyanakkor az 1941. évi XIX. tc. szüntette meg. A törvényhozás időközben elfogadta az izraelita felekezet jogállását csorbító 1942. évi VIII. tc.-et is, amely az izraelita felekezetet törvényesen bevetté nyilvánító 1895. évi XLII. tc. hatályon kívül helyezésével ún. törvényesen elismert felekezetté degradálta az izraelita felekezetet, ami azt a joghátrányt is maga után vonta, hogy a korábbi szabályozással ellentétben a törvény hatályba lépésétől kezdődően tilossá vált az izraelita felekezetre történő áttérés. Az 1942. évi XIV. tc. értelmében a zsidó hadkötelesek nem végezhetek fegyveres szolgálatot a honvédség és a csendőrség kötelékében. Hadkötelezettségüknek kiegészítő szolgálat teljesítésével ún. munkásszázadok keretében kellett eleget tenniük. Lényeges tulajdonjogi korlátozásokat léptetett ugyanakkor életbe a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló 1942. évi XV. tc. is. Az Egyed István kötete által említett arányos érvényesülés, másként fogalmazva „*numerus clausus*” elvét láthatóan már nem egy területen a „*numerus nullus*” elve váltotta fel.

A szegedi tudományegyetemen az 1939/40-es tanévben magyar közjogi főkolégiumot tartó Buza László (1885–1969) az előadásairól készített gépiratos jegyzet tanúsága szerint azt a véleményt képviselte, hogy jöllehet az 1939. évi IV. tc. ellenkezett a jogegyenlőség formális követelményével, az állami beavatkozás szükségesnek mutatkozott. Mégpedig azért, hogy a jogegyenlőség felfüggesztésével a tényleges egyenlőtlenség elől bizonyos akadályokat elháríthasson. Buza professzor példaként arra hivatkozott, hogy a gazdasági életben az állampolgárok közötti társadalmi ellentéteket, mindenekelőtt a nagy vagyoni aránytalanságokat, ily módon lehet megszüntetni. Véleménye szerint a jogegyenlőség mindig csak eszköz lehet a tényleges egyenlőség biztosítására.⁴⁵

Nem sokban tért el a fentiekől Csekey Istvánnak (1889–1963), a szegedi, majd kolozsvári tudományegyetem közjogász professzorának a véleménye, aki 1943-ban megjelenő „Magyarország alkotmánya” című kötetében a jogegyenlőség – illetve miként fogalmazott, a jogi egyenlőség – elvének korlátozását, illetve felfüggesztését azzal a jogalkotói szándékkal magyarázta, hogy a zsidók a gazdasági és társadalmi életben ne érvényesülhessenek számarányuknál nagyobb mértékben és ne

⁴⁴ Lád EGYED (42. lj.) 145.

⁴⁵ *Magyar Közjog* Dr. Buza László egyetemi ny. r. tanár úr 1939/40. tanévi előadásai [...]. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/1. 54.

tölthessenek be irányító szerepet se. A magyar alkotmány Csekey István felfogása szerint a jogi egyenlőségen épült felt. A jogi egyenlőség azonban nem jelentette a jogok és kötelezettségek teljes egyenlőségét, csupán annyit jelentett, hogy az állam összes polgárának a jogait és kötelezettségeit ugyanazok a törvények állapítják meg. A kivételek, amelyek közé sorolta „*a fajiság, illetőleg a vértisztaság*” szerinti különbségtételt, álláspontja szerint nem olyan természetűek, amelyek a jogi egyenlőséget megszüntetnék.⁴⁶ „*A jogi egyenlőség formális követelményének felfüggesztésével az állam azt célozta, hogy a tényleges egyenlőség előtt néhány kirívó akadályt el lehessen hárítani.*” Miközben elismerte, hogy a zsidókra vonatkozó korlátozó rendelkezések ellentétesek a jogegyenlőség elvével, a jogegyenlőségről azt tartotta, hogy az csak eszköz lehet a tényleges egyenlőség biztosítása érdekében.⁴⁷ Csekey István nézeteivel kapcsolatban ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy több alkalommal, így a szegedi tudományegyetem 1939. évi tanévzáró közgyűlésén tartott „Faj és nemzet” című beszédében, illetve annak nyomán készült tanulmányában egyértelműen szembehelyezkedett a náci fajelmélet nemzetfelfogásával.⁴⁸

5. KITEKINTÉS – TÖRVÉNYHOZÁSI VITÁK A JOGEGYENLŐSÉGRŐL, ILLETVE A JOGKORLÁTOZÁSRÓL

A kontextus és a párhuzamok miatt célszerű érzékeltetni a jogegyenlőség értelmezésével összefüggő törvényhozási diskurzusokat is. Az *1938. évi XV. tc.* megalkotása idején a kormányzat még kísérletet tett arra, hogy összhangba hozza a jogegyenlőség fenntartását a jogkorlátozások bevezetésével. Darányi Kálmán miniszterelnök ugyanis a törvényjavaslat képviselőházi – közjogi, közgazdasági és közlekedésügyi, közoktatási, valamint igazságügyi – bizottságok előtti egyesített ülésén arra hivatkozott, hogy „*a nagy elveket*” – miként a jogegyenlőséget – sértetlenül fenn kell tartani, „*de nem formalisztikusan, hanem lényegükben*”. Ennek megfelelően egyenlő előfeltételeket kell biztosítani az életlehetőségekhez, és enyhíteni kell a gazdasági egyenlőtlenségen, amelyet a miniszterelnök szerint éppen a zsidóság egy része idézett elő, illetve tartott fenn bizonyos vállalkozásoknál. Véleménye szerint a törvényjavaslat nem ütközött a zsidók polgári és politikai emancipációját biztosító *1867. évi XVII. tc.* rendelkezéseibe, de azt is hangsúlyozta, hogy minden törvény idővel megváltoztatható.⁴⁹ A képviselőházi bizottsá-

⁴⁶ CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya* (Budapest: Renaissance Könyvkiadó 1943) 223.

⁴⁷ Lásd CSEKEY (46. l.) 224–226.

⁴⁸ „*Ha [...] nemzetünket faji elemekre bontanák, ez önmagunk megtagadásához vezetne. Mert ha magyar fajról beszélünk, arról sohasem mint biológiai, hanem csak mint történelmi képződményről lehet szó.*” CSEKEY István: *Faj és nemzet* (Szeged: M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Kiadása 1939).

⁴⁹ Magyar Távirati Iroda. Napi hírek/Napi tudósítások 1920–1944. 1938. április 26. 25, http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28dar%E1ny%29%20and%20DATE%3D1938.04.15-1938.04.30_&s=SORT&m=18&a=rec. Lásd továbbá MUNKÁCSI Ernő:

gi tárgyalások alkalmával Mikecz Ödön igazságügy-miniszter is érintette a jogegyenlőség kérdését. A magyar törvényhozás – fogalmazott – a jogegyenlőséget sohasem tekintette olyan elvnek, amelynek mindenk felett érvényesülnie kell a „nemzet életének rovására”. Amikor a nemzet egyes társadalmi vagy gazdasági rétegei között az egyensúly megbomlásának elkerülése vagy a köztük támadt ellentétek tompítása érdekében szükségessé vált, a jogegyenlőség elvét a törvényhozás korlátozta.⁵⁰ Utóbb, a képviselőház plénuma előtt Mikecz Ödön egyértelművé tette, hogy a jogegyenlőségnek a társadalmi igazság elvét is tekintetbe kell vennie, ebből következően viszont a jogegyenlőség elve nem is szolgálhat mást, mint a tényleges egyenlőtlenségek csökkentését.⁵¹ Jól érzékelhető a szemléletbeli különbség Darányi miniszterelnök és Mikecz igazságügy-miniszter felfogása között. Míg Darányi tagadta, hogy a törvényjavaslat sértette volna a jogegyenlőséget, addig Mikecz a közérdekre hivatkozással igazolhatónak tartotta a jogegyenlőség csorbitását. A képviselőház közjogi, közgazdasági és közlekedésügyi, közoktatásügyi, valamint igazságügyi bizottságának együttes jelentése mindenesetre leszögezte, hogy a jogegyenlőség elve hazánkban sohasem jelentett változatlan tartalmú, „az élet szükségleteitől elvonatkoztatott axiómák foglalatát”, hiszen a való élet követelményeihez alkalmazkodó jogi szabályozás hol kiterjesztette, hol megszükitette a jogegyenlőség elvének az alkalmazását aszerint, hogy „a nemzet egyetemes közérdeke” milyen gyakorlati szükségleteket hozott felszínre. A törvényjavaslatba foglalt korlátozások tehát, a nemzet egyetemes érdekeire tekintettel, „nem rendítik meg a jogegyenlőség elvét.”⁵² Az együttes jelentés természetesen a többségi álláspontot tükrözte. A kisebbségi véleményt képviselők közé tartozott Rassay Károly, aki a képviselőházi bizottságok egyesített ülésén a jogegyenlőséggel összefüggésben arra mutatott rá, hogy a törvényjavaslat négyszázezer magyar állampolgárt foszt meg állampolgári egyenjogúságától, másodosztályú állampolgárrá degradálva őket.⁵³ Bethlen István képviselőházi bizottságok előtti beszédében szintén hangsúlyozta az állampolgári jogegyenlőség fontosságát. Véleménye szerint a jogegyen-

„A magyar zsidóság és a zsidó vallású magyarok jogi helyzete az 1938: XV. tc. után” in KOMLÓS Aladár (szerk.): *Ararát. Magyar Zsidó Évkönyv az 1939. évre* (Budapest: Országos Izraelita Leányárvaház 1939) 17–25.

⁵⁰ Magyar Távirati Iroda. Napi hírek/Napi tudósítások 1920–1944. 1938. április 26. 42, http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28dar%E1nyi%29%20and%20DATE%3D1938.04.15-1938.04.30_&s=SORT&m=18&a=rec.

⁵¹ *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója XVIII. kötet* (Budapest: Athenaeum 1938) 551. (1938. május 12.) Mikecz igazságügy-miniszter a törvényjavaslat felsőházi vitája során is amellett érvelt, hogy a törvényjavaslat nem érinti a törvény előtti egyenlőséget. Lásd *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának Naplója III. kötet* (Budapest: Athenaeum 1938) 320. (1938. május 24.)

⁵² „620. szám. A képviselőház közjogi, közgazdasági és közlekedésügyi, közoktatásügyi, valamint igazságügyi bizottságának együttes jelentése »a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról« szóló 616. számú törvényjavaslat tárgyában” in *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai X. kötet* (Budapest: Athenaeum 1938) 314–315.

⁵³ Magyar Távirati Iroda. Napi hírek/Napi tudósítások 1920–1944. 1938. április 22. 18, http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28jogegyenl%u0151s%E9g%29%20and%20DATE%3D1938.04.18-1938.05.30_&s=SORT&m=2&a=rec.

lőség a magyar alkotmány integráns részét és alapját jelentette, hiszen „*a magyar alkotmány a politikai és polgári szabadságjogok teljességének és az egyenlőség megvalósításának foglalatára*”. Kétségét fejezte ki azt illetően, vajon hozzá kell-e nyúlni ehhez az alapelvhez, ha ezt nem az „*ultima ratio*” követeli, és ha rendelkezésre állnak más eszközök a kérdés megoldására?⁵⁴

A jogegyenlőség értelmezése utóbb a képviselőházi és felsőházi vita során is napirendre került. Míg a liberális, demokrata és szociáldemokrata képviselők számára egyértelmű volt, hogy a törvényjavaslat ellentétben állt az állampolgári jogegyenlőséggel, ami már csak emiatt sem volt elfogadható a számukra, addig a törvényjavaslat támogatói továbbra is cáfolni igyekeztek az állampolgári egyenjogúság sérelmét, vagy pedig az általuk szükségesnek tartott gazdasági és társadalmi célok elérése érdekében elfogadhatónak és szükségesnek tartották annak korlátozását.⁵⁵ Rassay Károly a képviselőházi bizottsági üléseken elhangzottakra visszautalva hivatkozott arra, hogy a kormányzat félreérti a jogegyenlőség fogalmát. Az állampolgári jogegyenlőség nem egyezik meg a materiális jogok azonosságával és mennyiségi egyenlőségével, hiszen az állampolgári egyenjogúság azt jelenti – mutatott rá –, hogy a jogszerzés feltételei „*születésre, vallásra, felekezetre, osztályra való tartozásra tekintet nélkül*” azonosak. „*Ez az állampolgári egyenjogúság kritériuma, amely az irodalomban tisztázott, a belső nemzeti és a külföldi törvényhozásban gyakorlati példákkal körülhatárolt és amelynek történelmi fejlődését valamennyien ismerjük.*”⁵⁶ A kormányzati álláspontot Tasnádi-Nagy András vette védelmébe. A törvényjavaslat, vélekedett, egyrésztől nem ellentétes az izraeliták egyenjogúsítását kimondó 1867. évi XVII. tc.-kel, másrésztől viszont nem elvonja, csupán korlátozza az alanyi jogok gyakorlását. A jogegyenlőségnek, mint alapelvnek az elfogadása ugyanakkor nem lehet oka annak, hogy a társadalmi és gazdasági életben kifejlődött „*káros és veszedelmes*” egyenlőtlenlégek fennmaradjanak.⁵⁷ Az áthidalhatatlan felfogásbeli különbségeket pontosan érzékelteti, hogy amíg a képviselőházi részletes vita során Vázsonyi János, a Nemzeti Demokrata Párt képviselője azt indítványozta, hogy a nyíltság jegyében nevezzék át a dodonai címre hallgató törvényjavaslatot „*Törvényjavaslat az állampolgári jogegyenlőség megszüntetése tárgyában*” címre, addig a kormányzat álláspontját tolmácsoló Antal István igazságügyi államtitkár szemrebbenés nélkül állította, hogy a törvényjavaslat nem szünteti meg az állampolgári jogegyenlőséget, emiatt a „*leghatározottabban tiltakozott*” az indítvány ellen, amelyet a T. Ház nem is szavazott meg.⁵⁸

⁵⁴ Magyar Távirati Iroda. Napi hírek/Napi tudósítások 1920–1944. 1938. április 23. 20, http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28jogegyenl%u0151s%E9g%29%20and%20DATE%3D1938.04.18-1938.05.30_&s=SORT&m=7&a=rec.

⁵⁵ Az ún. zsidótörvények országgyűlési vitáihoz újabban lásd K. FARKAS CLAUDIA: *Jogok nélkül. A zsidó lét Magyarországon, 1920–1944* (Budapest: Napvilág 2010).

⁵⁶ *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója XVIII. kötet* (Budapest: Athenaeum 1938) 311. (1938. május 5.)

⁵⁷ *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója XVIII. kötet* (Budapest: Athenaeum 1938) 348–349. (1938. május 6.)

⁵⁸ *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója XVIII. kötet* (Budapest: Athenaeum 1938) 570–571. (1938. május 13.)

Akadtak ugyanakkor tekintélyes (köz)jogászok, akik csak az *1939. évi IV. tc.* elfogadása idején fogalmazták meg alkotmányos aggályaikat a diszkriminatív rendelkezésekkel szemben. Közéjük tartozott Vladár Gábor, az MTA levelező tagja, az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő ügyosztályának vezetője is, aki ez utóbbi minőségében az *1938. évi XV. tc.* előkészületeiből hivatalból vehette ki a részét. Az *1939. évi IV. tc.* előkészületei kapcsán viszont már arra hívta fel az időközben igazságügy-miniszterré előlépő Tasnádi-Nagy András figyelmét, hogy – miként erről évtizedekkel későbbi visszaemlékezéseiben számolt be – az *1938. évi XV. tc.* rendelkezésein túlmenő intézkedések már szembekerülnek a „keresztény emberiség eszmevilágával”, továbbá rést törnek a jogrenden és azon keresztül utat nyitnak az egész jogrendet elsöpréssel fenyegető eszmeáramlatnak, aminek következtében Magyarország a „művelt nyugat” rokonszenvét is elvesztheti. Az igazságügy-miniszter ezek után – folytatta visszaemlékezéseit – már nem vette igénybe a szolgálatait és közvetlenül az előadókkal tárgyalt.⁵⁹ Mindebből az a következtetés vonható le, hogy Vladár Gábor alkotmányos szempontból még nem tartotta aggályosnak az *1938. évi XV. tc.*-et, jóllehet az *1939. évi IV. tc.*-kel szembeni fenntartások már az *1938. évi XV. tc.* vonatkozásában is megállták volna a helyüket, hiszen a jogegyenlőséget tekintve a „gátszakadást” ennek a törvénynek a rendelkezései idézték elő.

Vladár Gáborhoz hasonlóan Pap József, felsőházi tag, a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke is az *1939. évi IV. tc.* tárgyalásai idején szállt szembe a tervezett újabb jogkorlátozó, illetve jogfosztó rendelkezésekkel. Álláspontja szerint a törvényjavaslat nemcsak a jogegyenlőség „nagy elvét”, hanem a szerzett jogokat is megsértette. „Ha most ez a törvényjavaslat akár részben, akár egészben egyes jogosítványokat elvesz a zsidóktól, ezáltal a jogállamon nagy csorbát ejt, és ebbe egyhamar nem lehet belenyugodni.” Véleménye szerint senkit sem szabad kiragadni „a magyar nemzet testéből” és ennek következtében másodrendű polgárrá nyilvánítani, mert ez az eljárás beleütközik az állampolgárságról szóló *1879. évi L. tc.* alapelvébe, miszerint a magyar állampolgárság egy és ugyanaz, továbbá ellentétes lenne a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló *1868. évi XLIV. tc.* „nagyszerű kijelentésével” is, miszerint: „Magyarország összes polgárai az alkotmány elvei szerint politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, amelynek a hon minden egyes fia tagja.” Noha a törvényjavaslatot nem fogadta el, azt vallotta, hogy a gazdasági élet „megzavart egyensúlyát” ki kell egyenlíteni, csakhogy ezt a kiegyenlítődést nem törvényhozási, hanem társadalmi úton látta megvalósíthatónak.⁶⁰

⁵⁹ VLADÁR Gábor: *Visszaemlékezéseim* (Budapest: Püski 1997) 204.

⁶⁰ Az *1935. április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának Naplója IV. kötet* (Budapest: Athenaeum 1939) 139–140. A Pap József által idézett nemzetiségi törvény bevezetése pontosan így hangzik: „Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja;/ minthogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik;/ a hon-

A jogegyenlőség értelmezése az első és második zsidótörvény elfogadása után az állampolgári egyenjogúság felszámolása következtében tulajdonképpen okafogyottá vált, amint ezt Rassay Károlynak a házassági joggal összefüggő „fajvédelmi rendelkezéseket” szabályozó *1941. évi XV. tc.* vitája alkalmával elmondott gondolatai is sejtetni engedik:

„nem fogom untatni a T. Házat azzal, hogy ennek az intézkedésnek a helytelenségét az állampolgári egyenjogúság vagy a vallásszabadság nagy elve szempontjából kritizáljam. Ezen már túl vagyunk t. Ház. Ezt az állampolgári egyenjogúságot és a vallásszabadság nagy elvét már áttörtük 1938-ban és ezt a rést még szélesebbre vágtuk 1939-ben.”⁶¹

6. ÖSSZEZGÉS

A magyarországi alkotmányjog-tudomány képviselői nem képviseltek egységes felfogást az 1938-at követően elfogadott jogkorlátozó, illetve jogfosztó zsidótörvényekkel kapcsolatban. A diszkriminatív rendelkezéseknek nemcsak következetes és a nyilvánosságot is vállaló opponálói, vagy visszafogottabb hangot megütő ellenzői, hanem elkötelezett legitimálói és az utóbbiakhoz közel álló interpretálói is akadtak. Amíg az opponálók számára, bármit is gondoltak a zsidókérdés társadalmi és gazdasági okairól, elfogadhatatlanok voltak a jogkorlátozások, addig a legitimálók további érvekkel és szempontokkal támasztották alá a jogkorlátozás szükségességét, az interpretálók pedig a jogkorlátozások mögött meghúzódó kormányzati szándékokra igyekeztek, lehetőleg kritikai felhangok nélkül, rámutatni. Néha keskeny a határvonal a legitimálók és az interpretálók között. Az elhatárolást azonban megkönnyítheti annak figyelembevétele, hogy a legitimálókkal szemben, akik önálló kiadványokban érveltek a jogkorlátozások mellett, az interpretálók alkotmányjogi tankönyvekben vagy kézikönyvekben értelmezték a zsidótörvények rendelkezéseit.

Az alkotmányjog-tudomány művelői pontosan érzékelték, hogy a zsidóellenes rendelkezések új alapokra helyezték a magyar alkotmányjog alapintézményeit, mindenekelőtt az állampolgári jogegyenlőség elvét. Szembetűnő azonban, hogy a jogegyenlőség, vagy a jogi egyenlőség fogalmához sem viszonyultak egységesen.⁶² Pedig aligha lehetett szó a jogegyenlőség fenntartásáról, ha – miként jelen esetben – a gazdasági, társadalmi, szellemi és közéletben betöltött pozíciókat az ország összlakosságához viszonyított felekezeti vagy nemzetiségi arányszámokhoz igazít-

polgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetően épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni:”

⁶¹ *Az 1939. június hó 10-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója X. kötet* (Budapest: Athenaeum 1941) 386. (1941. július 1.)

⁶² Kiss Barnabás: „A jogegyenlőség problémája a magyar közjogi irodalomban 1945-ig” in Tóth Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Szentpéteri István egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára* (Szeged: Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága 1996) 279–286.

ják, és ennek megfelelően biztosítják, vagy vonják el a jogosultságokat. Az állampolgári jogegyenlőség 19. század második felében kialakult felfogásának és szabályozásának értelmében a jogosultságok biztosítása független volt a felekezeti vagy nemzetiségi hovatartozástól. A két világháború közötti időszakban az állampolgári jogegyenlőség lényegét a következőkben látta a jogtudomány: 1. Az állam összes polgárai ugyanazon jogrend alatt állnak, úgy a magánjog, mind a büntetőjog terén (törvény előtti egyenlőség); 2. Az állam polgárai azonos feltételek mellett szerezhetik meg az állami főhatalomban való részesedés jogát (politikai jogegyenlőség); 3. Az állam összes tagjai fizikai és vagyoni képességükhöz mérten egyenlően tartoznak részt venni az állami élet terheinek és kötelezettségeinek viselésében (egyenlő közteherviselési kötelezettség).⁶³ Az 1938-at követően bevezetett jogkorlátozások, illetve jogfosztások nyilvánvalóan ellentétben álltak ezzel a felfogással. A zsidótörvények legitimálói nem figyeltek fel arra az ellentmondásra sem, hogy a diszkriminatív rendelkezések ellentétesek az izraelita felekezeti lakosság polgári és politikai egyenjogúságát kimondó *1867. évi XVII. tc.*-kel is. A „térfoglalás” elmélete, az „arányszámok” konstruálása, valamint a közérdekre, illetve társadalmi igazságosságra hivatkozás csupán arra volt alkalmas a kormányzat és a törvényhozás számára, hogy az állampolgári jogegyenlőség korlátozását, illetve felszámolását – másként fogalmazva a diszkrimináció intézményesítését – valamiféleképpen legitimálják. Az alkotmányjog-tudomány képviselői a zsidóság közjogi fogalmát illetően sem vallottak egységes felfogást. A zsidótörvényekkel összefüggésben a magyar közjog világába beszüremkedő faji szemléletet közjogi és világnézeti meggyőződésük alapján Molnár Kálmán és Polner Ödön határozottan visszautasították. Mások azonban nem kérdőjelezték meg a magyar közjogi hagyománytól idegen faji szemléletet, illetve a faji szemléletet tükröző újonnan alkotott jogintézményeket. Feltűnő ugyanakkor, hogy egyes szerzők a távolságtartást minimálisan kifejező idézőjelek nélkül használták a faji szemléletet tükröző és meglehetősen visszatetsző „fajtisztaság”, illetve „faji vértisztaság” kifejezéseket.

Befejezésként Molnár Kálmán 1945-ben írt, „A két világháború közötti provizórium közjogi mérlege” című tanulmányának egyik gondolatát idéznénk fel. Molnár professzor véleménye szerint a zsidótörvények nemcsak azzal a végzetes következménnyel jártak, hogy megszüntették az alkotmányjog legbiztosabb sarokkövének tekintett jogegyenlőséget, hanem azzal is, hogy a maga egészében robbantották fel a jogrendet.⁶⁴ Pedig, tehetnénk hozzá, a magyarországi alkotmányjog-tudomány legkarakánabb képviselői a leselkedő veszélyekre idejekorán figyelmeztettek.

⁶³ FALUHELYI Ferenc: *Magyarország közjoga. I. kötet* (Pécs: Karl Könyvesbolt kiadása 1926) 123–124.

⁶⁴ MOLNÁR Kálmán: *A két világháború közötti provizórium közjogi mérlege* (Pécs: Karl Lajos Könyvkiadó 1945) 21.